
JON GREPSTAD

Kryssarrakettane i nord og norsk politikk

Eit nytt våpenkappløp er i gang i havområda rundt Norge: USA og Sovjet plasserer langtrevkande kryssarrakettar på båtar og fly. Rakettane aukar spenninga i nord og fører til mottiltak og opprusting frå begge sider. For Norge betyr utplasseringa også at amerikanske farty frå tid til anna vil besøke norske havner med atomvåpen om bord.

Dei nye kryssarrakettane er mellom dei mest avanserte atomvåpen som finst. Dei kan samanliknast med små førarause jettfly

som ved hjelp av datakart snik seg i låg høgde langs

Amerikanerane kørkje stadfestar eller nektar at farty har atomvåpen ombord.

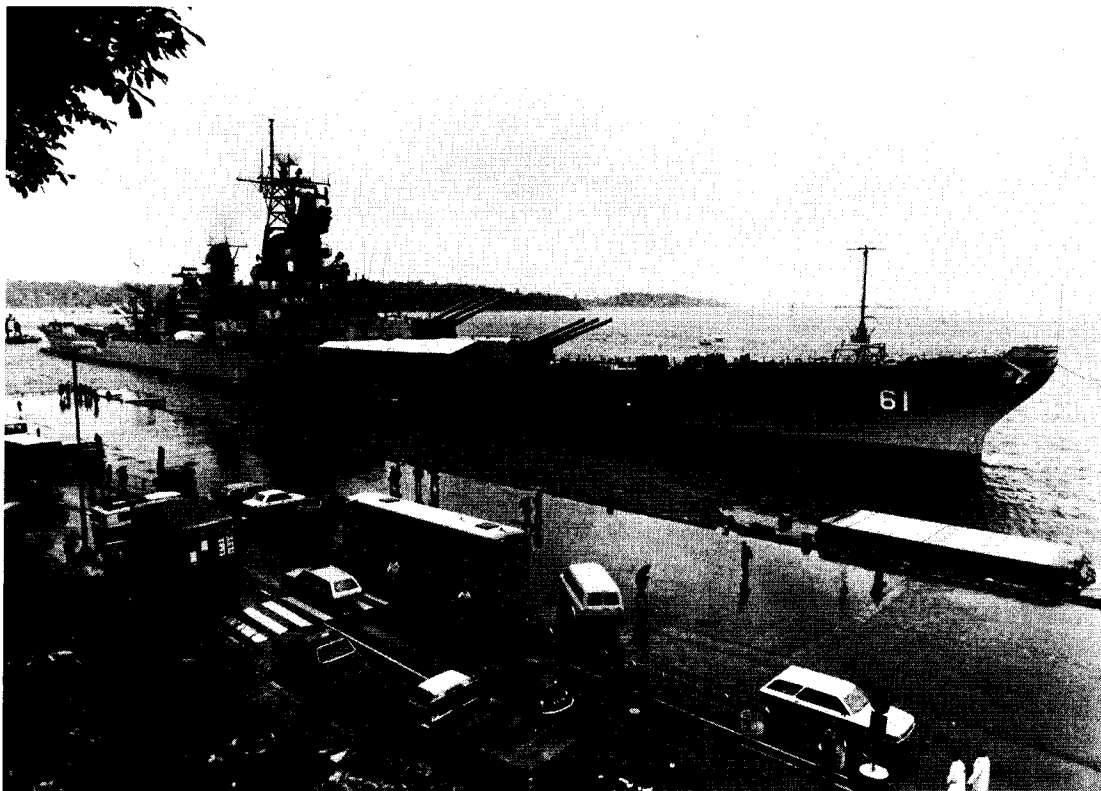
konturane i landskapet og dermed blir uhyre treffsikre. Feilmarginen er om lag 30 m. På grunn av den låge flyhøgda er dei nesten uråd å oppdage på bakkeradar. Ra-

kettane har ei rekkevidde opptil 2500 - 3000 km.

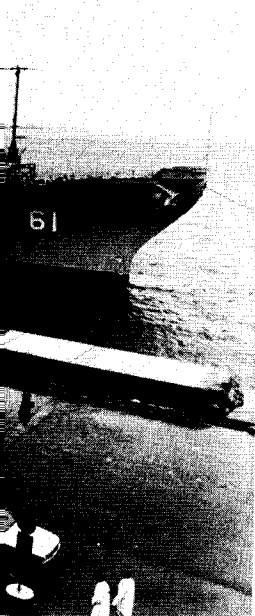
Både USA og Sovjet satsa mye på utviklinga dei nye kryssarvåpna. I desember 1982 plasserte USA dei første rakettane på farty. I november 1983 kom dei første landbaserte rakettane til England og Sicilia. I januar 1984 byrja USA utplasseringa dei nye kryssarrakettane til sjøs. Rakettane blir utplasserte på ubåtar og overflyvingsfarty som m.a. patruljerer i Norskehavet og Nord-Atlantikk-teren.

Ifølge forsvarsdepartementet i USA arbeider Sovjet med fem typar langtrevkande kryssarrakettar: SS-NX-21 (til sjøs), SS-NX-22 (på land), AS-15 (på fly). Dei to største rakettane har ei rekkevidde, den sjøbaserte SS-NX-24 og ein landbaserte rakett som førebels er namngitt som SS-NX-23, på 2500 km. I oktober 1984 mottok det sovjetiske telegrambyrået Tass at Sovjet var i ferd med å plassere langtrevkande kryssarrakettar på ubåtar og strategiske bombefly. I forsvarsdepartementet i USA skreiv i april i fjor («Sovjet Military Power») at Sovjet plasserte langtrevkande kryssarrakettar på fly i 1984 og langtrevkande sovjetiske kryssarrakettar til sjøs kunne bli operative i løpet av 1985 og at sovjetiske landbaserte kryssarrakettar kunne bli utplasserte seint i 1985 eller tidleg i 1986.

USA arbeider samstundes med ein ny generasjon kryssarrakettar, m.a. rakettar med overlydsfart og ei større rekkevidde. USA arbeider også med rakettar som er praktisk talt usynlege for radar («stealth»-teknolo-

orsk

åda
trek-
ket-
er til
For
neri-
orskeurane i landskapet og
med blir uhyre treffsikre.
marginen er om lag 30 m.
runn av den låge fly-
a er dei nesten uråd å
øge på bakkeradar. Ra-

kettane har ei rekkevidde på opptil 2500 – 3000 km.

Både USA og Sovjet har satsa mye på utviklinga av dei nye kryssarvåpna. I desember 1982 plasserte USA dei første raketttane på fly. I november 1983 kom dei første landbaserte raketttane til England og Sicilia. I juni 1984 byrja USA utplassere dei nye kryssarraketttane til sjøs. Raketttane blir utplasserte på ubåtar og overflatefarty som m.a. patruljerer i Norskehavet og Nord-Atlanteren.

Ifølge forsvarsdepartementet i USA arbeider Sovjet med fem typar langtrekkande kryssarraketttar: SS-NX-21 (til sjøs), SS-X-4 (på land), AS-15 (på fly), og to større raketttar med utvida rekkevidde, den sjøbaserte SS-NX-24 og ein landbasert rakettt som førebels er namnlaus. I oktober 1984 melde det sovjetiske telegrambyrået Tass at Sovjet var i ferd med å plassere langtrekkande kryssarraketttar på ubåtar og strategiske bombe-fly. Forsvarsdepartementet i USA skreiv i april i fjor («Soviet Military Power») at Sovjet plasserte langtrekkande kryssarraketttar på fly i 1984, at langtrekkande sovjetiske kryssarraketttar til sjøs kunne bli operative i løpet av 1985, og at sovjetiske landbaserte kryssarraketttar kunne bli utplasserte seint i 1985 eller i 1986.

USA arbeider samstundes med ein ny «generasjon» kryssarraketttar, m.a. raketttar med overlydsfart og med større rekkevidde. USA arbeider også med raketttar som er praktisk talt usynlege på radar («stealth»-teknologi).

Pandoras eske: 9000 amerikanske - kor mange sovjetiske?

Globalt planlegg USA til saman nesten 9000 kryssarraketttar: 464 på land, over 4000 på fly, rundt 4000 til sjøs. Dei sjøbaserte kryssarraketttane vil dels være konvensjonelle, dels kjernefysiske (758 etter planane i dag).

Kor mange raketttar Sovjet planlegg, er som vanleg ukjent. Men sovjetisk politikk går ut på ikkje å tillate amerikansk forsprang på noe felt, og ein må rekne med at talet blir høgt. På vestleg side ser ein den sovjetiske utplasseringa som eit alvorleg trugsmål.

Spenningsskapande våpen. Udgrøvd arbeidet for Norden som atomvåpenfri sone. Vanskeleggjer kontroll av våpenavtaler

Blir denne utviklinga ikkje stansa, står vi overfor eit gigantisk rustingskappløp. Kappløpet vil m.a. finne stad i havområda nær Norge: Norskehavet, Barentshavet, Nord-Atlanteren. Kanskje vil Sovjet også plassere moderne kryssarraketttar i Austersjøen.

- I fredstid betyr patruljering og øvingar med desse våpna auka spenning og uro i nord. Raketttane fører til mottiltak og opprusting frå begge sider.

- Kryssarraketttane i havet rundt Norge vil for ein stor del vere programmerte med baner over dei nordiske land, og vanskeleggjer dermed arbeidet for Norden som atomvåpenfri sone. Utplasseringa vil vere å sjå på som ei

planlagt krenking av sonen sitt luftrom.

- Raketttane gjer det svært vanskeleg å kontrollere avtaler om rustingskontroll og nedrusting – m.a. fordi ein ikkje ved ytre kjenneteikn kan avgjere om ein sjøbasert kryssarrakettt har kjernefysisk eller konversjonell sprengladning. Utplasseringa udgrøvd dermed også arbeidet for kontrollbar «frys»: stans i all prøving, produksjon og utplassering av atomvåpen som eit første steg på vegen til nedrusting.

- For Norge betyr utplasseringa også at amerikanske farty frå tid til anna vil besøke norske havner med atomvåpen om bord.

Norsk politikk går ut på at ein skal prøve å behalde «lågspenning» i nord. I utanriksdebatten i Stortinget i mai 1984 stilte ein samrøystes Utanrikskomité «frys» opp som eit mål (Innst. S. nr. 225). Det har i 1970-åra vore ein føresetnad at framande militærfarty ikkje fører atomvåpen med seg når dei vitjar norske havner. Ein brei opinion stor kravet om Norden som traktatfesta atomvåpenfri sone.

Utplasseringa av dei nye kryssarraketttane bryt med alle desse føresetnader og mål.

Sovjetisk grensekrenking

Ei alvorleg påminning om opprustinga i nord fekk vi da det vart kjent at ein sovjetisk kryssarrakettt 28. desember 1984 hadde krenka norsk og finsk territorium. Kryssarraketttan, som vart skoten opp under ei sovjetisk øving i Barentshavet, var i dette

tilfellet av eldre type. For alt i 1960-åra utvikla og utplasserte både USA og Sovjet ein meir «primitiv» forløpar for dei nye langtrekkande og hypertreffeisikre raketane. Sovjet har halde fram med å utplassere store mengder av desse raketane – som har kort rekkevidde og er lite treffeisikre – mens USA tidleg valde å satse på andre atomvåpen i staden. – I dag satsar begge supermakter på dei nye «atomsnikarane».

Forbod mot kryssarvåpen

Både blant forskarar og politikarar tar stadig fleire til orde for eit internasjonalt forbod mot dei nye kryssarraketane. SIPRI, det internasjonale fredsforskningsinstituttet i Stockholm, gjekk i årboka for 1983 inn for å forby både kjernefysiske og konvensjonelle kryssarraket-

tar til sjøs, m.a. fordi raketane gjer kontroll av avtalar om rustingskontroll og nedrusting svært vanskeleg. I nyttårstalen ved inngangen til 1985 gjekk Finlands president Mauno Koivisto inn for eit generelt forbod mot kryssarraketar, og peika på at eit forbod mot langtrekkande kryssarvåpen ville stabilisere den militære situasjonen generelt og særleg i den nordlege delen av verda.

Helsa kryssarraketar til sjøs velkomne

Blant mange som følgjer med i rustings spørsmål, vakte det difor oppsikt da forsvarsminner Sjaastad i Stortinget i mars 1984 helsa utplasseringa av dei nye sjøbaserte kryssarraketane i nord velkomen:

Fra demonstrasjonane mot stagskipet «Iowa» i Oslo hausten 1985. (Fotos: NTB)

«I løpet av ganske lang tid vil man få utviklet slike krysserraketter som bl.a. kan baseres på fartøyer som kan opptre i norske nære havområder. Og det setter vi pris på, fordi det kan gi oss en større trygghet for norsk sikkerhet.»

Tre månader seinare byrja USA si utplassering til sjøs, seks månader seinare kunn gjorde Sovjet at dei var i ferd med det same. Kan dette våpenkappløpet gi større tryggleik for Norge – eller for USA og Sovjet?

Atomvåpen i norske havner

Utplasseringa av nye kryssarraketar til sjøs betyr også at amerikanske farty med slike raketar frå tid til anna vil besøke norske havner.

I samband med Natos «dobbeltvedtak», som innebar

utplassering av 464 landbaserte kryssarraketar, skr Aftenposten 12.12. 1979 Norge i 1978 i Nato-drøftingar gjekk mot at kryssarraketar skulle plasserast på farty, fordi fartya ville forutsette utplassering av atomvåpen med til norske havner:

«Med Norges lange kyst og gode havner ville disse fartøyene få flest anløp her i landet, fartøyer som alle vi vite hadde atomvåpen ombord. Fra norsk side frykter man dermed at hver gang man hadde anløp av disse fartøyer kunne man få opprivende atomdebatt her i landet. Dessuten kunne bli påstått både fra enkelte politiske grupperinger og riktignom av Sovjet-Unionen at anløpene delvis var i samsvar med norsk base- og atompolitikk, som har vært akseptert av Nato siden 50-årene»

Ifølge Aftenposten støttet Danmark det norske synet mens Nederland og Belgia ønskte kryssarraketane plasserte på farty og ikkje på sjø. Dei amerikanske kryssarraketane som nå blir plasserte på fly og til sjøs, vart elles utplasserte etter amerikansk vedtak, ikkje etter vedtak i Nato.

I tidsskriftet til US National Institute (Proceedings) for januar i fjor skreiv Ruth Hibbs, som elles støt utplasseringa av langtrekkande kryssarvåpen: «Kjernefysiske sjøbaserte kryssarraketar kunne skape komplikasjonar i tilhøvet mellom USA og allierte i vanskelege forholdingar som gjeld både havbesøk og heimebasar. (...) Dersom eitkvart amerikansk krigsskip blir ei potensiell atomvåpen-plattform, framtidige besøk til ver-

løpet av ganske lang tid
 man få utviklet slike
 raketter som bl.a. kan
 es på fartøyer som kan
 e i norske nære havom-
 . Og det setter vi pris
 ordi det kan gi oss en
 e trygghet for norsk
 «het.»

månader seinare byrja
 si utplassering til sjøs,
 månader seinare kunn-
 e Sovjet at dei var i ferd
 det same. Kan dette
 kappløpet gi større
 eik for Norge - eller
 SA og Sovjet?

våpen i norske havner

sseringa av nye kryssar-
 ar til sjøs betyr også at
 kanske farty med slike
 ar frå tid til anna vil
 e norske havner.

samband med Natos
 eltvedtak, som innebar

utplassering av 464 landba-
 serte kryssarraketar, skreiv
 Aftenposten 12.12. 1979 at
 Norge i 1978 i Nato-drøftin-
 gar gjekk mot at kryssar-
 raketar skulle plasserast på
 farty, fordi fartya ville føre
 atomvåpna med til norske
 havner:

«Med Norges lange kyst og
 gode havner ville disse far-
 tøyene få flest anløp her i
 landet, fartøyer som alle ville
 vite hadde atomvåpen om-
 bord. Fra norsk side fryktet
 man dermed at hver gang
 man hadde anløp av disse
 fartøyer kunne man få en
 opprivende atomdebatt her i
 landet. Dessuten kunne det
 bli påstått både fra enkelte
 politiske grupperinger og mu-
 ligens av Sovjet-Unionen at
 anløpene delvis var i strid
 med norsk base- og atompo-
 litikk, som har vært aksep-
 tert av Nato siden 50-årene.»

Ifølge Aftenposten stødde
 Danmark det norske synet,
 mens Nederland og Belgia
 ønskte kryssarraketane plas-
 serte på farty og ikkje på
 land. Dei amerikanske kryss-
 sarraketane som nå blir plas-
 serte på fly og til sjøs, blir
 elles utplasserte etter eit
 amerikansk vedtak, ikkje
 etter vedtak i Nato.

I tidsskriftet til US Naval
 Institute (*Proceedings*) for ja-
 nuar i fjor skreiv Russel
 Hibbs, som elles stør utplas-
 seringa av langtrekkande
 kryssarvåpen: «Kjernefysiske
 sjøbaserte kryssarraketar vil
 kunne skape komplikasjonar
 i tilhøvet mellom USA og
 allierte i vanskelege forhand-
 lingar som gjeld både havne-
 besøk og heimebasar. (...) Dersom
 eitkvart amerikansk krigsskip
 blir ei potensiell atomvåpen-
 plattform, vil framtidige besøk til venn-

legsinna lands havner bli
 både kompliserte og kontro-
 versielle spørsmål.»

Norsk politikk på gli?

I dag går amerikansk politikk
 ut på at ein korkje stadfestar
 eller nekter at farty har
 atomvåpen om bord.

Da den amerikanske ubå-
 ten «Batfish» i november
 1984 vitja Haakonvern, ut-
 talte nestkommanderande
 ved Vestlandets Sjøforsvars-
 distrikt, Hans Ingvald Han-
 sen, til Bergens Arbeiderblad
 at mange allierte skip som er
 utrusta for atomvåpen, besø-
 ker norske havner: «Mange
 av disse båtene kommer rett
 fra øvelser utenfor kysten av
 Norge. (...) De er på lovlig
 besøk og det er naivt å tro at
 de har lagt våpnene fra seg
 hjemme.»

Norsk politikk, slik det vart
 presisert av m.a. statsminis-
 ter Trygve Bratteli i 1975,
 har vore at ein føreset at
 framande krigsskip ikkje
 fører atomvåpen når dei
 nyttar norske havner.
 «Norske myndigheter regner
 med at så vel allierte som
 andre atommakter respekte-
 rer denne forutsetningen.»
 Sjølv om dette har vore
 offisiell norsk politikk, er det
 likevel på det reine at mili-
 tære farty som svært sann-
 synleg hadde atomvåpen om
 bord, har fått løyve til å vitje
 norske havner.

I dag rår det tvil om kva
 som er norsk politikk på dette
 feltet. I samband med «Bat-
 fish»-saka let forsvarsminis-
 ter Sjaastad i Stortinget 12.
 desember 1984 vere å gjenta
 føresetnaden at framande
 krigsskip ikkje fører atomvå-
 pen med til norske havner.
 Sjaastad svara også negativt

på spørsmål i Stortinget 13.
 februar i fjor om den norske
 regjeringa ville gi ei liknande
 erklæring som New Zea-
 lands regjering, som har
 kunngjort at krigsskip med
 atomvåpen ikkje får nytte
 havner i landet.

Da slagskipet «Iowa» i ok-
 tober i fjor vitja Oslo, var det
 sannsynleg at skipet allereie
 hadde kjernefysiske kryssar-
 raketar om bord. For i ein
 rapport til Kongressen 7.
 februar 1985 skreiv marine-
 minister John Lehman: «I fjor
 byrja vi utplasseringa av
 Tomahawk sjøbaserte kryss-
 sarraketar, utstyrte med
 kjernefysiske ladningar, for
 regional avskrekking. Dei
 er nå operasjonsmoglege
 («operationally capable») på
 angrepsubåtar, destroyarar
 og gjeninnsette slagskip.» Av
 slagskip finst det førebels
 berre to i teneste i den
 amerikanske marinen. «Iowa»
 er det eine, «New Jersey» det
 andre.

Aksjonar verda over

Aksjonar mot kryssarraket-
 tar veks fram over store
 delar av verda. I august 1984
 møttes anti-atomvåpen-rørs-
 ler frå landa rundt Nord-
 Atlanteren til konferanse på
 Island for å drøfte motstan-
 den mot amerikanske og
 sovjetiske kryssarvåpen. Ein
 ny konferanse, med delta-
 king også frå Stillehavsområ-
 det, vart halden i Bergen i
 august i fjor.

I desember 1984 vedtok
 den amerikanske «frys»-rør-
 sla å arbeide for stans og
 demontering av kryssarvå-
 pen. Den britiske rørsla
 CND har gjort eit liknande
 vedtak. I USA nekta Boston i
 1983 å vere heimebase for ei
 flåteining (med m.a. slagski-
 pet *Iowa*) som skulle utstyrast

med kryssarraketar – etter ein vellykka kampanje frå lokalbefolkningen. Ein liknande kampanje i New York fører nå striden vidare der. I november 1984 vedtok bystyret i New York City eit forbod mot å plassere eller transportere atomvåpen inn- anfor bygrensene.

I Japan og Stillehavsområdet har motstanden mot kryssarvåpen første prioritet. Å nekte farty med atomvåpen om bord å nytte havnene er eitt av fleire tiltak mot dei nye våpna. Den japanske havnebyen Kobe sette eit føredøme da den alt i 1975 vedtok at berre marinefarty som erklærte at dei ikkje hadde atomvåpen om bord, ville få tilgang til havna. Sia da har ingen utanlandske marinefarty brukt Kobe havn. Hausten 1984 følgde bystyra i Yokosuka og Yokohama etter og erklærte byane som atomvåpenfrie område. Og i februar i fjor avviste regjeringa i New Zealand ein amerikansk destroyar fordi USA ikkje ville garantere at den ikkje hadde atomvåpen om bord.

I løpet av 1985 har over 10 norske kommunar vedtatt at skip med atomvåpen om bord ikkje skal kunne nytte havner innanfor kommunane sine grenser. Først ute var Kvæfjord, Horten og Torsken. Seinare har m.a. Nordreisa, Kvæningen, Gråtangen, Dyrøy, Ibestad, Lenvik og Narvik føljt etter. Fleire vedtak er venta.

15. juni i år aksjonerer anti-atomvåpen-rørsler i USA, Nord-Europa og Stillehavsområdet mot dei amerikanske og sovjetiske kryssarraketane. «Nei til atomvåpen» i Norge har vore med å ta initiativet til aksjonane.

«Nei til atomvåpens» krav til Regjeringa

Den norske regjeringa sin holdning til kryssarraketane i nord er uklar. I mars 1984 helsa forsvarsminister Sjaastad utplassering av amerikanske kryssarraketar «i norske nære havområder» velkomen. Seinare har Regjeringa gitt uttrykk for at kryssarraketar med lengre rekkevidde må takast med i Genève-forhandlingane. I eit foredrag ved Harvard-universitetet 20. april i fjor tok statssekretær Frøysnes til orde for «eit forbod mot eller avgrensingar for kryssarraketar med lengre rekkevidde». Korleis dette lar seg sameine med Sjaastads holdning, er meir enn uklart.

I nedrustingsdebatten i Stortinget i mai 1984 gjekk Utanrikskomiteén samrøystes inn for å forby våpen-system som kan gjere kontroll av avtaler uråd å gjennomføre (Innst. S. nr. 225). Dette rammar i særleg grad kryssarraketane. Norsk politikk legg vekt på å behalde «lågspenning» i nord. I nedrustingsdebatten i mai 1984 stilte ein samrøystes Utanrikskomité «frys» opp som eit mål. Det har i 1970-åra vore ein føresetnad at framande militære farty ikkje fører atomvåpen med seg til norske havner. Ein brei opinion stør kravet om Norden som traktatfesta atomvåpenfrie sone, og Utanrikskomiteén gjekk i Innst. S. nr. 225 inn for at «Norge gjennomfører et aktivt analytisk og forberedende arbeid med sikte på å skape et grunnlag som kan gjøre en atomvåpenfrie sone i nordisk område til en aktuell mulighet».

Utplasseringa av dei nye kryssarraketane bryt med alle desse føresetnader og mål.

På denne bakgrunnen bad «Nei til atomvåpen» 13. juni i fjor Regjeringa:

1. Bruke alle tilgjengelege diplomatiske og politiske middel for å få USA og Sovjet til straks å stanse utplasseringa av langtrekkande kryssarraketar til sjøs og i lufta;
2. Ta dei nødvendige initiativ for å få iverksett eit bindande internasjonalt forbod mot slike raketar;
3. Gjer det klart at atomvåpen ikkje er tillatt i norske havner, og krevj at marinefarty som kan tenkast å føre atomvåpen, må erklære at dei ikkje har slike våpen om bord før dei får nytte norske havner.

Calvino

I New York Review of Books fra 21. november 1985 skriver den amerikanske forfatteren Gore Vidal om vennen Italo Calvino's begravelse. Samtidig er artikkelen en vemodig og vakker hyllest til forfatteren. Vidal reflekterer over den enorme interesse som Calvino's sykdom og død vakte i Italia og Frankrike. Hans hjerneblødning og kamp for livet ble fulgt som om det dreide seg om en statsmann, og ikke bare en forfatter. Som Vidal uttrykker det: «Pressedekningen av Calvino's siste dager minte mest av alt om det som ble den operasjon til del som en aldrende skuespiller nylig gjennomgikk. Den skuespilleren som våre herrer har valgt til å spille rollen som president...» Og begravelsen var i Vidals framstilling preget av den samme vemodige, litt absurde stemning som preger mye av det Calvino skrev.

RICHARD OSBORN

Kultur - h

Kult
regj
pel
føre
gjen
poli
briti

Straks den nåværende britiske regjeringa hører ordet «kultur» trekker den – pistolen, men lommekalibretoren. Den er først og fremst interessert i å vite hvor kulturen vil koste, og om den kan gjøres billigere. På samme måte som kulturen skal kulturen effektiviseres, gjøres mer lønnsomt eller nedlegges. Men